

ŽIVLJENJE DRUŽIN V GRADCU PRI PIVKI NA KRASU

(Oris medsebojnih odnosov)

V sestavku podajam pregledno podobo medsebojnih odnosov v družinah in njihove stike z drugimi družinami v vasi Gradec¹ pri Pivki na Krasu. Zaradi omejenega prostora sem opustila prvotno zamisel, da bi obravnavala vsako družino posebej, čeprav je bilo raziskovanje tako zastavljeno. Zato sem monografske podatke² o posameznih družinah povsod tam, kjer s tem nisem bistveno okrnila dejanske podobe medsebojnih odnosov v okviru družine in v stiku z drugimi družinami, posplošila.

V želji, da bi podala čimbolj stvarno podobo medsebojnih družinskih odnosov v Gradcu, se po eni strani močno omejujem na prikazovanje zadevnega načina življenja v letu raziskovanja (1978)³, po drugi strani pa posegam tudi v predvojno in starejše obdobje povsod tam, kjer so se pokazale takšne primerjave potrebne za nazornejše predstavitve sprememb v načinu življenja vaščanov.

Z odgovori večine odraslih članov posameznih družin na in situ sestavljeno anketo,⁴ ki jih podajam v dodatku, pa skušam prikazati mnenje posameznikov o nekaterih vprašanih, ki so se v času raziskovanja v medsebojnih razgovorih stalneje ponavljala.

Tako temelji sestavek predvsem na podatkih, ki so jih posredovali za današnje in minulo obdobje domačini, in sicer na podlagi razgovorov ali anketiranja, ter na svojih opazovanjih.

Upoštevala pa sem tudi druge vire, tako gospodinjstvo kartoteko Matičnega urada na Pivki⁵ in podatke v župnijskih arhivih v Pivki in v Slavini.⁶

Gradec (586 m.n.v.) leži v zatišni legi na valovitem svetu srednje Pivke ob vznožju Hriba, za katerim se dviga višja Osojnica (820 m). Pod vasjo teče železniška proga Prestranek—Pivka.⁷ Gradec, ki je štel l. 1978 40 prebivalcev, ima osem hiš, v katerih je devet gospodinjstev.⁸ Sedem hiš je središčno razporejenih „v vasi, ena pa je zunaj vasi“ tj. nekdanja železniška čuvajnica. Hiše in gospodarska poslopja so zidane. Posamezne gospodarske stavbe so bile še l. 1970 krite s slamo. V l. 1978 so bila vsa stanovanja, razen enega, ki tudi še nima vodovodne napeljave, opremljena s sodobnimi gospodinjstvenimi aparati, tj. z električnimi ali plinskimi štedilniki, pralnimi stroji in zmrzovalnimi skrinjami. V vseh hišah, razen pri osamelem gospodinjstvu, so imeli radijski in televizijski sprejemnik. Po statističnih podatkih za l. 1971 je bilo v Gradcu 1 kmečko, 5 polkmečkih in 1 nekmečko gospodinjstvo.⁹ V letu raziskovanja, tj. 1978, pa smo ugotovili le še 2 kmečki (od tega samska in ostarela kmetovalka ne obdeluje zemljišča) 4 polkmečke (pri

1. Za raziskovanje medsebojnih odnosov v vasi Gradec sem se odločila potem, ko sem sondažno pregledala še troje večjih naselij (Volče, Slovenska vas, Rakulik), zavoljo tega, ker sem v desetih dneh, kolikor mi je bilo določeno za raziskovanje, lahko obdelala le manjšo vas — zaselek. Po drugi strani pa je današnja zaposlitvena struktura vasi Gradec ustrezala raziskovalnim ciljem.
2. V času raziskovanja sem prav tako zbrala poglobljene podatke o virih preživljanja in načinih potrošnje. Gradivo sem obdelala v članku: Viri preživljanja in načini potrošnje v vasi Gradec (rokopis).
3. Raziskovanje, ki je bilo opravljeno v mesecu avgustu l. 1977, mi je omogočil Slovenski etnografski muzej v Ljubljani s sofinanciranjem Muzeja v Postojni.
4. Tako sem anketo sestavila šele po sedmih dneh raziskovanja v Gradcu, ko sem ugotovila, o katerih problemih se vaščani radi sproščeno pogovarjajo.
5. Tovarišu Matičarju Ivanu Fidelu, ki mi je nudil tudi vrsto dopolnilnih podatkov o Gradcu in o drugih vaseh, se tudi na tem mestu zahvaljujem.
6. Obema župnima upraviteljema, Slavku Hrastu v Pivki in Rudiju Zafranu v Slavini, prav tako prisrčna hvala za sodelovanje.
7. Krajevni leksikon Slovenije, I. Ljubljana 1967.
8. V sestavku obravnavam le osem gospodinjstev, ker gre tudi tukaj pri devetem gospodinjstvu, kot v enakih primerih v drugih agrarnih gospodinjstvih, v bistvu za skupno gospodinjstvo male razširjene družine.
9. Popis stanovništva in stanova 1971, Beograd 1972

dveh sta zaposlena poročena sinova, pri enem sin z ženo, pri enem pa gospodarjeva otroka) in 2 delavski družini.

Vaščani (kmetje in polkmetje) se ukvarjajo s kmetijstvom, in sicer najbolj z živinorejo in s poljedelstvom za svoje potrebe. Vsa kmečka in polkmečka gospodinjstva so zadostno opremljena s kmetijskimi stroji. Tako je bilo pri 5 aktivnih kmečkih gospodinjstvih l. 1978 pet traktorjev in pet kosilnic ter 4 samonakladalke. V skupni lašti 3 vaščanov pa je bila krožna brana in dveh vaščanov trosilka za gnoj. Kot po drugih agrarnih naseljih se tudi Gračani v zadnjih letih zaposlujejo.

Tako je bilo l. 1971 zaposlenih 10 vaščanov¹⁰ l. 1978 pa 8 ljudi. S kmetijstvom pa se je ukvarjalo l. 1978 od skupnega števila 40 prebivalcev 12 oz. 20 ljudi, če upoštevamo še zaposlene, ki po končanem delu v redni zaposlitvi in ob prostih dnevih polno delajo na kmetiji. Podobno kot v drugih vaseh tudi v Gradcu obenem z rojstvi upada število prebivalstva. Največje število ljudi je bilo v vasi 1880 l, ko so jih našli 74¹¹ najmanjše znano število pa leta 1665 s 23 vaščani. Vmesna obdobja pa pokažejo takole naraščanje in upadanje prebivalstva.¹²

1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1966	1971
67	74	67	50	71	42	55	47	40	46	35

Graške družine

Medsebojni odnosi

Gradec se prvič omenja že l. 1643.¹³ Vendar tudi po nekaj določnejših podatkih iz l. 1665, po katerih je bilo v Gradcu 23 ljudi, ne moremo ugotoviti tedanjega števila družin. Prve, vsaj doslej znane podatke o številu hiš in pripadajočih družin imamo za 18. stoletje, ko povzamemo po tedanjih arhivskih virih, da je bilo v Gradcu sedem hiš in prav toliko družin.¹⁴ Tako so za prvo ali drugo polovico 18. stoletja navedeni naslednji gospodarji z letnicami rojstva:¹⁵

Gradec 1 (zdaj 7), Antonius Penko, 1757 – Markolin, 1 zemlja (rusticus)

Gradec 2 (zdaj 6), Marcus Smerdu, 1775 – Smerdel, 1/2 zemljakar

Gradec 3 (zdaj 5), Joseph Smerdu, 1770 – Andrijaš, 1/2 zemljakar

Gradec 4 (zdaj 4), Gregorius Bele, 1745 – Bele, 1/2 zemljakar

Gradec 5 (zdaj 1), Andreas Penko, 1723 – Toniš, 3/4 zemljakar

Gradec 6 (zdaj 2), Gregorius Penko, 1768 – Lavrenče, 3/8 zemlje

Gradec 7 (zdaj 3), Matheas Penko, 1753 – Jernejevec, 3/8 zemlje

10. Isti

11. Janez Zabukovec, Slavina. Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije. Ljubljana 1910, str. 45.

12. Krajevni leksikon Slovenije, I. Ljubljana 1967, str. 252.

13. Janez Zabukovec, n.d.

14. Župnijski arhiv Slavina, Status animarum, prva polovica 18. stoletja (brez letnice). Župnijski arhiv Pivka, Status animarum St. Petri, anno 1868, po katerem dodatno navajam domača imena, prav tako zemljiško posest, ker v viru iz 18. stoletja takšni podatki niso navedeni. – V današnji govorici so domača imena že nekoliko spremenjena.

15. Vira navedena pod opombo 14 in kartoteka Matičnega urada v Pivki, dopolnjena z novjšimi podatki.

L. 1833 se prvič omenja še družina Klunova. Prvi lastnik hiše Matheus Penko, 1833, je označen kot „casulus“, tj. lastnik 1/8 zemlje, na št. 8.¹⁶

Pri navedenih družinah ugotovimo od 18. stoletja naprej do danes direktno moško linijo dedovanja posestva le še pri treh družinah: pri Toniševih, Jernejevih in Andrijaševih.¹⁷ Pri drugih štirih družinah pa smo ugotovili takele spremembe:

– Marklinovo posestvo je ostalo brez otrok, zato ga je gospodar Matija Penko prepustil nečaku Jakobu Čeligoju 1902 l.¹⁸

– K Smrdelovim je „pristopil“ iz Šenpetra Kristan Andrej, ki se je poročil z domačo hčerko Smrdel Lucijo 1859. l.¹⁹

– Dve družini, Beletova in Lavrenčetova, sta izginili obenem s hišnim imenom. Beletovi so se l. 1921 pred Italijani odselili v Slovenske Konjice,²⁰ posestvo pa je kupil Jože Žele iz Trnja. Od tedaj naprej, čeprav se je edina hči l. 1936 Alojzija poročila s „pristopljavčkom“ Ivanom Žitkom iz Selc, se pravi pri hiši po domače Želetovi.

– Večji del družine Lavrečne se je že 1927. l. odselil v Ameriko. Zadnji gospodar Kristan Franc oz. njegov sin, ki se je že poprej odselil iz Gradca, pa je nenaseljeno hišo prodal Jožetu Andrejašiču iz Podgorja l. 1971. Tudi tukaj so vaščani dotedanje hišno ime Lavrenčetovi preimenovali po novem lastniku v Andrijašičevo ali tudi pri Jožetu.

– Zadnji lastnik Klunove hiše, Janez Penko, invalidski upokojenec iz prve svetovne vojne, se je po l. 1933, ko je hiša pogorela, preselil v Petelinje.

– V opuščeno železniško čuvajnico pa se je l. 1961 vselila družina Škoberne Alojza, do 1940 v Žalcu. Vaščani so jim nadeli ime Vahtarjevi.²¹

Natančnejša podoba graških družin v 19. in 20. stol. pa je bila takale:

Penko Franc, 1833, Gradec	Toniševi	Agnes Čelhar, 1830, Selce
	poročena 1862	
	otroci	
Francisca, 1863		
Maria, 1865		
Antonius, 1867		
Petrus, 1869		
Joana, 1871		
Jacobus, 1873		
Georgius, 1875		
Marjeta, 1877		
Thomas, 1879		
Bartholomeus, 1882		

16. Župnijski arhiv Pivka, Status animarum Curatum St. Petri, anno 1868.

17. Župnijski arhiv Pivka in Slavina. Status animarum, prva polovica 18. stol. – Status animarum Curatum St. Petri, anno 1868 – Status animarum Expositurae St. Petri, druga polovica 19. stol. (brez letnice) Matični urad Pivka, Gospodinjska kartoteka – Gradec.

18. Župnijski arhiv Pivka, Status Animarum Expositurae St. Petri, n.d.

19. Župnijski urad Pivka, Status animarum Curatum St. Petri, anno 1868.

20. isti, Status animarum Expositurae St. Petri n.d.

21. Vahtarjevi so oddaljeni od drugih graških hiš približno 500 m in smo zato v sestavku upoštevali le najpoglavnejše gradivo, ker se tudi sami ne identificirajo z Gračani.

Penko Anton, 1867, Gradec**Maria Boštjančič, 1876, Koče**

poročena 1902

otroci

Marija, 1903. Umrila 1912 za davico.

Ivan, 1905

Julka, 1907. Umrila 1907

Ančka, 1908. Umrila 1908

Anton, 1913

Frančiška, 1909

Alojzija, 1911. Umrila 1912 za davico.

Franc, 1914

Jožef, 1918. Umril 1918

Penko Ivan, 1905, Gradec**Ivana Kristan, 1907**

poročena 1937

otroci

Ivan, 1938

Peter, 1939

Ciril, 1942

Ernesta, 1946

Penko Peter, 1939, Gradec**Amalia Tomšič, 1948, Koritnice**

poročena

otroci

Anita, 1972

Silvo, 1975

Ivan, 1905, oče

Franc, 1914, stric

Ivan, 1938, brat

Lovrenčetovi**Penko Mathias, 1832, Gradec****Josefa Zorman, 1838, Klenik**

poročena 1856

otroci

Helena, 1857

Gašparus, 1858

Maria, 1862

Franciscus, 1864

Apolonia, 1868

Matias, 1871

Martinus, 1872. Umril 1873

Lucas, 1874

Theresia, 1877. Umrila 1878

Andreas, 1879. Umrila 1882

Penko Mathias, 1871, Gradec**Maria Bartole, 1879, Petelinje**

poročena 1901

otroci

Antonius, 1904

Ivana, 1905

Penko Mathias, 1871, Gradecporočena 1909
otroci**Maria Smrdel, 1885, Petelinje**Francisca, 1910
Mathias, 1911, Umrli 1922
Josephus, 1913
Petrus, 1915. Umrli 1919
Joannes, 1917
Franciscus, 1919
Amalija, 1920
Ludvik, 1922
Alojz, 1924
Jakob, 1926
Matija, 1928**Andrijašič**poročena 1968
otroci**Joža Žavcer, 1929, Selnica****Andrejašič Jože, 1924, Podgorje**

Dejan, 1969.

Jernejeviporočena 1900
otroci**Theresia Vodopivec, 1876, Petelinje****Penko Joannes, 1870, Gradec**Janez, 1901
Anton, 1903
Pavla, 1905
Amalija, 1907
Jože, 1909
Marija, 1911. Umrli 1912
Andrej, 1913
Marija, 1916**Penko Janez, 1901, Gradec**poročena
otroci**Ivana Fičur, 1911, Slovenska vas**Francka, 1936. Umrli 1942
Marija, 1938
Milena, 1940
Ivanka, 1943
Ivan, 1949**Penko Ivan, 1949 Gradec**poročena 1970
otroci**Justina Šajn, 1950, Jurišče**Andreja, 1971
Martina, 1975
Matjaž, 1977
Ivana, 1911, mati

Beletovi**Stavanje Bartholomeus, 1826, Nadanje selo**poročena 1858
otroci**Maria Bele, 1833, Gradec**Michael, 1860
Maria, 1862
Franciscus, 1864
Andreas, 1866
Mathias, 1869. Umrl 1870
Antonius, 1871
Mathias, 1875
Lukas, 1877. Umrl 1878**Stavanje Antonius, 1871, Gradec**Poročena 1902
otroci**Maria Mišič, 1881, Velike Bloke**Antonius, 1903
Maria, 1904
Joannes, 1906. Umrl 1910
Aloysius, 1908
Jacobus, 1908. Umrl 1908
Josephus, 1909
Angela, 1911. Umrla 1912
Ivana, 1912. Umrla 1912
Paula, 1914. Umrla 1915
Karel, 1916. Umrl 1916**Želetovi****Žele Jože, 1871, Trnje**poročena 1905
otroci**Katarina Rihtaršič, 1872, Hotavlje**

Alojzija, 1914

Žele Alojzija, 1914, Gradecporočena 1936
otroci**Ivan Žitko, 1903, Selce**Ivan, 1937
Marija, 1939
Katarina, 1942**Žitko Ivan, 1937, Gradec**poročena 1939
otroci**Ivana Gašper, 1940, Selce**Miran, 1963
Magda, 1965
Irena, 1968

Alojzija, 1914, mati.

Smrdel Casparus, 1822, Gradec	A n d r j a š e v i	Agnes Penko, 1836, Gradec
	poročena 1855	
	otroci	
Casparus, 1856		
Maria, 1859		
Helena, 1861		
Gregorius, 1864		
Josefa, 1866		
Joannes, 1869		
Antonius, 1872		
Smrdel Gregorius, 1864, Gradec		Theresia Penko, 1874, Petelinje
	poročena 1896	
	otroci	
Josephus, 1899		
Francisca, 1897		
Maria, 1902		
Smrdel Gregorius, 1864, Gradec		Josepha Možina, 1874, Selce
	poročena 1906	
	otroci	
Karlo, 1907. Umril 1907		
Maria, 1909. Umrila 1909		
Ana, 1910. Umrila 1910		
Pavla, 1911		
Jakob, 1913		
Anton, 1913. Umril 1913		
Andrej, 1914		
Joannes, 1917. Umril 1917		
Smrdel Jakob, 1913, Gradec		Smrdel Stefanija, 1919, Selce
	poročena 1940	
	otroci	
Karlo, 1940 (poročen v Knežak)		
Peter, 1946		
Marija, 1948 (poročena v Postojno)		
Anica, 1950 (poročena v Postojno)		
Jakob, 1953 (poročena v Postojno)		
Stanka, 1955 (poročena v Sežano)		
Janez, 1958 (poročen v Postojno)		
Ana, 1891, mati		
Kristan Andreas, 1835, Šenpeter	S m r d e l o v i	Lucia Smrdel, 1837, Gradec
	poročena 1859	
	otroci	
Joanna, 1861		
Caterina, 1863		
Andreas, 1866. Umril 1869		
Joannes, 1868		
Anna, 1871		
Lucas, 1875		
Aloisius, 1879		

Kristan Joannes, 1868poročena 1899
otrociJanez, 1900
Andrej, 1902
Jožefa, 1904. Umrla 1918
Marija, 1905. Umrla 1921
Franc, 1907
Franca, 1909**Frančiška Smrdel, 1909, neporočena.****Maria Milharčič, 1877, Matenja vas****Penko Antonius, 1792, Gradec****Marklinovi**poročena 1828
otrociMathias, 1840
Helana, 1843
Joannes, 1844
Maria, 1847
Michael, 1849
Jacobus, 1851
Catarina, 1855**Agnes Cucek, 1811, Nova Sušica****Penko Mathias, 1840, Gradec**

brez otrok

Agatha Čekada, 1844, Dolenje Jelšane**Čeligoj Jakob, 1873, Petelinje**poročena 1902
otroci**Amalia Cucek, 1884, Nova Sušica**Marija, 1903
Amalija, 1905
Franc, 1907. Umrl 1907
Anton, 1907. Umrl 1908
Jakob, 1909
Antonija, 1911
Ivan, 1914
Štefanija, 1916
Karolina, 1917
Ivana, 1922**Čeligoj Jakob, 1909, Gradec**poročena 1942
otroci**Frančiška Čelhar, 1910**Amalija, 1943
Peter, 1945
Magdalena, 1948

Čeligoj Peter, 1945, Gradec

Danica Rebec, 1949, Palčje

poročena 1972

otroci

Petra, 1973

Tomaž, 1976

Jakob, 1909, oče

Antonija, 1911, teta

Vahtarjevi

Skoberne Alojz, 1940, Žalec

Helena Fidel, 1938, Reka

poročena 1959

otroci

Slavko, 1960

Zdenka, 1962

Metka, 1971

Mojca, 1971

Marija, 1918, mati

Navedene male in razširjene družine, Toniševa, Andrijašičeva, Jernejeva, Želetova, Andrijaševa, Smrdelova, Markulinova in Vahtarjeva, če upoštevamo današnji hišni vrstni red, pomenijo tudi danes v Gradcu osnovne socialno-ekonomske enote, v okviru katerih se je izoblikoval in navzven prav tako izražal samosvoj in za navedene družine značilen način življenja. Način življenja, ki kaže tudi v medsebojnih odnosih vrsto splošnih in enakih potez na eni strani, na drugi strani pa tudi vrsto le za posamezne družine značilnih potez. Osnova družinske skupnosti v Gradcu, razen pri enem gospodinjstvu osamele in ostarele ženske, je tudi še danes, enako kot v preteklosti, zakonska zveza, ki jo od 1948. l. naprej tudi Gračani sklepajo najprej na Matičnem uradu na Pivki, v Ljubljani pa predvsem tisti, ki se potem odselijo. Razen enega, priseljenega para, so doslej vsi, tudi mlajši Gračani, potrdili zakonsko zvezo tudi v cerkvi, največkrat na Pivki.

Na čelu vseh družin, razen pri osamelem gospodinjstvu, so moški.

Medsebojno spoznavanje fantov in deklet se je po sredi 20. stoletja precej spremenilo. Tako so se do tedaj spoznavali predvsem na plesih, ki so jih prirejali ob nedeljah po bližnjih vaseh, poleti na prostem, pozimi po gostilnah. Enkrat na leto, ko je „shod“, so priredili ples tudi v Gradcu. V zadnjih letih se mlajši Gračani bolj spoznavajo tudi zunaj domačega okoliša, tako v krajih šolanja in zaposlitve. Vendar velja tudi za mlajše „gospodarje“, ki ostajajo na domačijah, da si poiščejo nevesto v bližnjih vaseh. Podobno eksogamno usmerjenost ugotavljamo tudi za minula obdobja. Tako smo pri pregledovanju virov, od kod so prišle gospodinje v Gradec, ugotovili, da so od l. 1828 pa do danes²² prihajale iz naslednjih bližnjih in nekaj bolj oddaljenih krajev: po ena iz vasi Dolenje Jelšane, Jurišče, Klenik, Koritnica, Matenja vas, Smrje, Nova Sušica, Palčje, Slavina, Slovenska vas, Velike Bloke, Zagorje, po dve iz Selc in Koč in po štiri iz Petelinj. Trije ženini, ki so v navedenem obdobju „pristopili“ pa so prišli iz Nadanjega sela, Petelinj in Pivke.

22. Župnijski urad Pivka, Status animarum Curatum St. Petri, anno 1868.

Pri izbiranju neveste so vsaj še med svetovno vojno imeli poglobitveno besedo starši. Tako sta se na predhodno snubljenje večinoma odpravila oče in sin, in še to velikokrat na prigovarjanje vaščanov ali sorodnikov, češ „ta bi bila dobra za vašo hišo“. In medtem, ko so se pogovarjali o morebitni ženitvi, je dekle sedelo kje pri ognjišču ali pa si dalo opravka zunaj hiše. Če so se dogovorili, je potem največkrat ženin že kje ob odhodu vprašal bodočo nevesto: „Kaj si zadovoljna, da te pridemo snubit?“ In prav tako na kratko so odgovarjala dekleta: „Če ni drugače, pa pridite.“

V obdobju med vojnama se je vpliv staršev pri izbiranju neveste zmanjšal, čeprav so tudi še tedaj, vsaj pri dveh sinovih, ki sta si izbrala nevesto po svojem srcu ne pa po želji staršev, skušali njuno zvezo „razgovoriti“. Na splošno pa so vsi zakonci, ki so sklenili zakonsko zvezo pred drugo svetovno vojno, zatrdili, da so se poročili iz ljubezni. Enako so zagotovili tudi mlajši pari. Seveda pa je tudi še danes kot v preteklosti nenehno očita skrb staršev, kakšno nevesto si bo sin izbral. Starejši Gračan se še zdaj živo spominja, kako so ga skoraj pred štirimi desetletji preizkušali starši. „Tako me je nekega dne, ko sem prišel vasovat, vprašal dekletov oče: ‚Ti, kako pa je kaj v vaši vasi pri Andrjašu, pri Tonišu in pri drugih.‘ Sem mu o vseh vaščanih povedal samo dobre stvari. Pa je potem oče mater drug dan potolažil, ker mi ni bila preveč naklonjena in se je bala, v kakšne razmere bom pripeljal njeno hčer, z besedami: Ta mi je pa všeč, ker je o vseh vaščanih lepo govoril, čeprav vem, da ni vse tako res.“

Zlasti starejši so mnenja, da se današnje zakonske zveze prehitro sklepajo. Tako se zakonca med seboj premalo spoznata in se potem v zakonu, zaradi neskladnosti značajev, ne ujemata in njun zakon ni ne „krop in ne voda“.

Slovo od samskega stanu, „fantovsko“, praznujejo v zadnjih letih, ko tudi Gračani obhajajo poročno pojedino v gostiščih „Jama, Erazem, Bolka“, veliko slovesneje kot v preteklosti. Fantovsko pripravijo navadno teden dni pred poroko, na soboto ali nedeljo, ker so vaščani zaposleni, poprej so jo obhajali na četrtek. Na fantovsko vabita ženin in nevesta že 14 dni poprej, ko gresta povabit najprej sosede. Ker je Gradec majhna vas, povabita vse vaščane, nato pa še prijatelje in sodelavce iz drugih naselij. Podobno kot v preteklosti prinašajo povabljeni „k šenki“ različno hrano v hišo, kjer pripravljajo fantovsko. Na fantovski pijejo, jedo, plešejo in pojejo največkrat pozno v noč. V zadnjih letih je prišlo v navado, da proti koncu zabave ženina krstijo tako, da mu glavo natrejo z jajcem in kisom, nakar ga vsi moški udarijo z valjarjem po zadnjici, nevesto pa umijejo z jajcem in kisom po prsih. Podobno kot pri fantovski sodeluje tudi pri postavljanju „kolone“ vsa vas, tudi tisti, ki živijo sicer bolj zasebno življenje. Kolono namreč začnejo postavljati vaščani večer pred poroko naskrivaj pred dvoriščna vrata ženinove hiše. Domači jih kmalu opazijo, postrežejo z jedačo in pijačo, nakar sledi razigrana zabava.

Sprejem neveste je tudi še zdaj, če že ni tako slovesen kot včasih, pa vsaj ganljiv. Nvesto, ki se je priženila v Gradec l. 1940, so starši njenega moža sprejeli takole: „Ko smo se pripeljali z vozom (posodil ga je Jernejevec) na borjačo, so oče prinesli stol, da sem z voza stopila na stol, potem pa so me prenesli čez prag in rekli: ‚Čez ta prag smo te prenesli in čez ta prag naj te tudi nesejo.‘ Mati, ki je težko hodila, je sedela pri ognjišču, zato sem šla jaz k njej in ji rekla: ‚Zdaj sem pri hiši in me vzemite za svojo.‘ Mati pa so odgovorili: ‚Te bom vzela.‘“ Navada je še zdaj, da se gre nevesta posloviti po vsej vasi, preden gre k poroki, četudi ne gre iz vasi. Ko pride od poroke domov, se prav tako pozdravi z vsemi. Prav tako še zdaj nese nevesta vsem vaščanom drugi dan po poroki „poskušnjo“, navadno nekaj peciva. Od poroke grede trosijo svatje zdaj konfete, pred drugo vojno pa so metali cigare in cigarete.

Želja vseh graških zakoncev je, da se v zakonu rodijo otroci. Čeprav so vsi zatrjevali, da jim je bilo vseeno, ali se je rodil najprej deček ali deklica – samo, da je zdravo –, pa smo lahko spoznali, da je zlasti pri očetih veselje nad rojstvom fanta precej večje, kot če se rodi deklica. Vse graške ženske so do 1958. l. rodile doma, največkrat ob pomoči izprašanih babic, ki so prihajale na dom že od druge polovice 19. stoletja naprej.²³ Seveda pa so tudi v Gradcu največkrat v zadnjem trenutku tekli po babico.

Število rojstev se je v primerjavi z 19. stol. pa tudi še obdobjem med vojnama občutno zmanjšalo. Za nazornejšo primerjavo današnjega in nekdanjega stanja glede rojstva otrok po posameznih družinah povzemamo po ustreznih virih tole podobo:²⁴

	otroci	v letih
Toniševi	10	1863–1882
	9	1903–1918
	4	1938–1946
	2	1972–1975
Andrijašičevi	1	1969
Jernejevi	8	1901–1916
	4	1936–1949
	3	1971–1977
Želetovi	1	1914
	3	1937–1942
	3	1963–1968
Andrjaševi	7	1856–1872
	3	1899–1902
	8	1907–1917
	7	1940–1958
Smrdelovi	7	1861–1879
	6	1900–1909
Marklinovi	7	1840–1855
	10	1903–1922
	3	1943–1948
	2	1973–1976
Vahtarjevi	4	1960–1971

V povprečju 70 % padec rojstev pri današnjih družinah v Gradcu, ki ga vsaj za zdaj Gračani ne nameravajo popraviti, komentirajo starejši kot tudi mlajši zakonci s takimi besedami: V preteklosti se ženske niso znale varovati nezaželene nosečnosti. Pa tudi moški se največkrat niso ščitili. Gračanke niso abortirale nezaželenih otrok. Strah pred grehom, če bi se varovali nosečnosti, ki so jim ga vcepljali duhovniki, je bil v preteklosti velik. Starši nas niso o ničemer poučili, ker so bili sami nepoučeni.

23. Župnijski urad Slavina, Geburts und Taufbuch der Expositur St. Peter vom Jahre 1869 bis 1894, kjer se v navedenem delu na več mestih omenja izprašana babica.

24. Glej opombo 17. Otroke odseljenih in izumrlih družin nismo upoštevali.

Vzgoja otrok je tudi še danes vse do začetka šolanja prepuščena staršem. V primerjavi s preteklostjo pa so vsi starejši vaščani zatrdili, da so jih njihovi starši veliko ostreje vzgajali. Predvsem sta vladala popolna pokorščina in strah pred očetom, vsaj pri treh družinah je bil ta strah nepopisen, kar nazorno odslukuje zgodba, ki jo je povedal starejši gospodar: „Z očetom sva zjutraj napregla. Oče je nato vodil konje samo z ‚gi‘ potem ‚gout‘ in ‚bistahar‘, dokler nisva prišla do njive. Ker me ni nič ogovoril, se ga tudi jaz nisem upal vprašati, kam greva.“ Nasploh je tudi danes upoštevanje gospodarjev, pa naj bodo to moški v zakonskem paru (1) ali vdovci (2), ki se bližajo sedemdesetim letom ali pa so jih že prekoračili, pri njihovih poročenih ali pa še neporočenih otrocih zelo veliko, v primerjavi z upoštevanjem mater – vdov (2), približno za polovico večje. Zato je slabše tudi socialno počutje vdov, čeprav imajo enako kot moški gospodarji vsaj de iure gospodarstvo še vedno v svojih rokah. Po moževi smrti se čutijo „nekam odrinjene“, predvsem pa osamljene. Ugotovitev ene izmed njih: „boste stokrat vse prav naredili, samo enkrat pa nekaj narobe, bo že ogenj v strehi“, je dokaj trpka. Podkrepljena z naslednjim pregovorom, pa tudi nadvse slikovita prisrčnoba vsaj subjektivnega počutja: „Še ptič, ki preleti čez glavo, gleda, da bi se vdovi na glavo posral“.

Po drugi strani pa je tudi danes verjetno bolj kot v preteklosti pomembna varstveno-vzgojna vloga starih mater (3) in pa starih očetov (2) in neporočene gospodarjeve sestre, tete (1). Eni kot drugi, ženske vsekakor v večji meri, skrbijo za majhne otroke, medtem ko so njihovi starši zaposleni na polju ali v službi. Vsekakor pa dajejo stari očetje in stare matere otrokom vso tisto drobno in umirjeno nežnost, ki jo z delom zavzeti starši ob nenehnem pomanjkanju časa ne utegnejo dajati. Prav zaradi povedanega smo opazili, da doraščajoči otroci kar najbolj spoštujejo stare očete in matere. Medtem ko v zadnjih letih otroci starše tikajo, pa stare starše še vedno vikajo, kar nedvomno ne pomeni samo tradicionalno obliko, marveč tudi obliko spoštovanja.

Velike spremembe so nastale v zadnjih letih pri starših tudi v skrbi za zdravje otrok in v odnosu do šolanja. Vsaj kar zadeva skrb za zdravje bolnih otrok, so včasih matere že preveč zaskrbljene, kar nenehno poudarjajo starejši ljudje, opazili pa smo lahko tudi sami. Tako tečejo danes „za vsako figo, če ima otrok le malo vročine, k zdravniku“. Prav tako se še med drugo vojno starši niso zanimali za šolski uspeh otrok, po drugi strani pa tudi ni bilo roditeljskih sestankov. Menda se je v vsej graški okolici edinole en možakar iz Petelinj zanimal za učni uspeh svojih otrok! Tudi če so učitelji svetovali nekaterim staršem, da bi se bistrejši otroci šolali naprej, je sledil vedno odklonilen odgovor: „Kdo bo pa doma delal.“ Zadnje desetletje se tudi graški starši trudijo, da bi izšolali vse svoje otroke, upoštevajo njihove želje pri izbiranju poklica in „sploh naredijo vse, da bi otroci prišli do poklica“.²⁵ Kot po drugih vaseh jih tudi tukaj vodi trdno prepričanje, da lahko živi danes na kmetiji le tisti, ki je tudi zaposlen, in še najboljše tisti, ki je „študiran in ima svoj poklic“.

Glede spolne vzgoje v družinah v primerjavi s preteklostjo nismo opazili bistvene razlike. Starši se še vedno izogibajo pogovorov o spolnosti, otroci se po njihovem mnenju „dovolj poučijo v šoli in vidijo po televiziji, in kolikor so vedeli včasih premalo, vedo zdaj preveč“. Kako velika nepoučenost tudi o telesnem dozorevanju je vladala v obdobju med drugo vojno tudi med graškimi dekletji, odslukuje tale pripoved: „Prvo menstruacijo smo

25. Tako so se npr. Andrijaševi otroci izučili takole: Karlo, 1940, za mizarja, Peter, 1946, za peka, Marica, 1948, za natakarico, Jakob, 1953, za zidarja, Stanka, 1955, končala gimnazijo, Janez, 1958, za avtoelektrikarja.

dobivale med 15. in 16. letom, sprejela sem jo z velikim strahom, češ zdaj bom pa zagotovo umrla. Nekatero so se prestrašene skrivale pred ljudmi ali pa se celo ves dan izpirale v tekoči vodi.“

Medsebojni odnosi staršev z odraslimi poročenimi ali neporočenimi otroki se najvidneje izražajo v nenehnem sporazumevanju in dogovarjanju o tekočih delih, zlasti v družini čistega kmetovalca. Povsod drugje, kjer ni moškega pri hiši, se po navadi gospodar, prej ko odide na delo, ali pa prejšnji večer pomeni z ženo, kaj bodo drugi dan delali. Prav tako pa starši, če ravno odidejo z doma, naročijo otrokom sami ali po starih starših, kaj naj postorijo, ko se vrnejo iz šole ali službe domov. Vsaj pri eni družini, kjer smo lahko neposredneje opazovali medsebojne odnose staršev z doraščajočimi otroki, je raven teh odnosov preseгла naše dosedanje poznanje: tako sta oba, že odrasla sinova, po večerih, ko so skupaj s starši končali delo in povečerjali, tudi po dve uri v prijetnem kramljanju in včasih v glasnem izmenjavanju različnih mnenj pa ob branju novic staršem iz revije „Znanost in tehnika“ ali pa „Nedeljskega dnevnika“, prebila večer.

Tudi **stiki staršev z odseljenimi in v raznih poklicih zaposlenimi otroci** so pogostni povsod tam, kjer bivajo blizu. Bodisi otroci vsaj enkrat na teden obiskujejo starše (1), ali pa jih obiščejo starši (1). Podobno se pri eni družini enkrat tedensko, največkrat ob nedeljah, obiskujejo medsebojno bratje in sestre. „Obvezno“ so prihajali odseljeni otroci voščiti staršem za god ali za rojstni dan in v zadnjih letih tudi materam za 8. marec. Enako se, obenem z drugimi bližnjimi sorodniki, udeležijo tudi vaškega žeganja.

Tudi **medsebojni odnosi med zakonci** so v zadnjih letih veliko bolj sproščeni in predvsem enakopravnejši, čeprav so vse ženske poudarjale, da imajo glavno besedo v hiši vedno le „moški“. Vendar se je položaj žensk v primerjavi s preteklostjo, ko so v resnici o vsem odločali gospodarji, močno izboljšal. Kolikor smo mogli ugotoviti, imajo zakonci skupno blagajno; tudi tam, kjer je moški zaposlen, hrani denar žena. Nadalje se o vseh nakupih, razen o prehrabnih, zakonca pogovorita skupaj. O večjih nakupih strojev, gospodinjskih in kmetijskih, pa se posvetujejo vsi odrasli člani družine. V tozadevne razgovore, ki se odvijajo že nekaj dni pred nakupom, pa se seveda vtikajo tudi doraščajoči otroci.

O **intimnejših čustvenih in erotičnih odnosih** med zakonci smo dobili vrsto podatkov zaupne narave z izrecno željo, da jih ne objavimo.²⁶ Zapišemo naj le to, da jih je v preteklosti vidneje kot danes načeljal alkoholizem pri treh družinah. Danes pa so posledice alkoholizma za zdaj skrite samo še znotraj družin, čeprav vsi vaščani „vse vidijo in vse vedo“. Tudi tukaj žene še vedno neosveščeno popuščajo, če se ga „moški včasih nalezijo in ne ve, kako je prišel domov“ in skušajo možev alkoholizem prikriti sebi, otrokom in soseski. Samo neporočen alkoholik, sin z velike kmetije v Gradcu, živi nekonformistično samotarsko življenje, v podrtiji na koncu vasi.

V življenju posameznih družin je imelo še leta po drugi vojni velik pomen **izročanje posestva**, ki je tudi tukaj praviloma pripadlo najstarejšemu sinu ali hčeri. Preostali otroci pa so se poročali večinoma na okoliške kmetije (Selce, Slovenska vas, Palčje, Matenja vas it.),²⁷ v obdobju pred drugo vojno in še posebej po njej pa tudi že z delavci v Pivki in

26. Nedvomno je v tem tudi „pomanjkljivost“ metode neposrednega opazovanja z udeležbo, ki sem jo uporabila v pričujoči raziskavi, ker ljudje raziskovalcu zaupajo tudi intimnejše probleme, obenem pa ga „zavežejo“, naj jih ne objavi.

27. Matični urad Pivka, Gospodinjska kartoteka – Gradec.

Postojni.²⁸ Tako je v preteklosti nedvomno imel tisti, ki je ostal na kmetiji, privilegiran položaj, predvsem pa zagotovljena materialna sredstva za nadaljnje življenje. Zato so mu drugi, vsaj potihoma, če ne javno zavidali. V zadnjih letih se je položaj spremenil. Sin, ki sploh hoče ostati na kmetiji, se želi tudi zaposliti. Že sama želja, potem pa tudi uresničenje te želje, je izzvalo vsaj še pred desetletjem če že ne medsebojne prepire, pa veliko žalost staršev, skratka odnose, ki so nekaj časa, dokler niso tudi starši uvideli prednosti zaposlenega kmetovalca, hromili medsebojno razumevanje v družini (2).

Tako tudi še danes v Gradcu sicer še vedno gospodarijo vsi starejši moški /1905, 1909, 1913) in dve starejši ženski (1911 in 1914), ker se še samski ali pa že poročeni sinovi z družino, sploh ne potegujejo, da bi „jim dali posestvo čez“, iz tehle razlogov:

- ker so trdno prepričani, da jim bo tako ali tako pripadlo, saj so se njihovi bratje in sestre že vsi zaposlili po drugih krajih, ali se poročili in odselili drugam,
- ker so tudi sami zaposleni in jim zato kmetovanje pomeni le dopolnjevanje življenjske ravni,
- če bi bili lastniki posestva, ne bi dobivali otroških doklad.

Posestno izročilno pismo praviloma tudi še danes sestavijo na sodniji, čeprav še vedno velja, kot v preteklosti, da lahko izročevalec posestva, če je bolan, izreče svojo željo na domu pred dvema pričama. Tako kot za „mlade“ je v pismu ustrezno preskrbljeno tudi za „stare“, če se odločita za „užitk“ ali pa če še vedno živita v skupnem gospodinjstvu z mladimi, tj. lastniki posestva. Za ilustracijo navajamo izpisek iz notarskega akta, z dne 20. 5. 1903, po katerem je izjavil Janez Kristan kot prevzemnik posestva v Gradcu št. 2: „Konečno se zavezuje prevzemnik, dajati svojim staršem Andreju in Luciji Kristan dosmrtno stanovanje v hramu na levo roko vhoda ter celo popolno oskrbo z obleko in živežem v slučaju nerazporazumljenja naj pa trije pošteni možje določo vse potrebno za živež in celo oskrbo. . . . Na vsak način pa mora prevzemnik skrbeti tudi za potrebni prostor v hlevu in za krmo krave, katero si je izročevalec v last pridržal. Z ozirom na visoko starost izročevalcev ceni se ta preživetek enkrat za vselej na 400 K beri: štiristo kron zavoljo odmere pristojbine“ ect.²⁹

Po tako sklenjeni pogodbi sta imela izročevalca posestva zagotovljeno dosmrtno oskrbo. Pol za šalo, pol zares pa tudi še danes zatrjujejo starejši gospodarji: „Ko daš čez in če pride žleht nevesta, moraš bit v kotu in tam ždet.“

Vsekakor pa se tudi v Gradcu materialno stanje in s tem tudi **socialni položaj starih ljudi** na splošno popravlja. Priznavalnine, borčevske in kmečke pokojnine – v vasi jih sprejemajo vsi, tj. šest ljudi, ki so izpolnili ustrezne pogoje – zagotavljajo tudi starim ljudem „mirno starost“. Vsekakor pa tisti (1), ki dobivajo samo kmečko pokojnino, posebej če so nesposobni za težja dela, le s težavo živijo iz meseca v mesec. Po drugi strani pa pomeni, četudi še tako nizka kmečka pokojnina, uživalcem vendarle „svoj sold, da nismo odvisni od domačih“. Prav na podlagi povedanega smo šele lahko doumeli, zakaj starejša kmetovalka, ki je sicer še vedno lastnica posestva, šteje dneve, ko bo izpolnila potrebno starost za prejemanje kmečke pokojnine.

Porazdelitev dela

Mehanizacija kmetijstva, približno od 1965 naprej, ko so v Gradcu prvi gospodarji kupili traktorje in kosilnice, manjšanje žitnega posevka ali popolno opuščanje žitaric in

28. Isti in ustno izročilo.

29. Notarski akt, z dne 20.5.1903 (hrani ga Franca Kristan, Gradec 6).

pomanjkanje delovne sile obenem z zaposlovanjem kmetovalcev, so poglavitne silnice, ki so približno v zadnjem desetletju močno spremenile način in razdelitev kmečkega dela po posameznih družinah. Še leta po drugi svetovni vojni, zlasti pa v obdobju med vojnami, ko so večji posestniki najemali stalnejše posle ali pa občasne dninarje, je bilo delo enakomerno porazdeljeno čez ves dan in prav tako enakomerno na vse za delo sposobne člane družine. V zadnjih letih, ko so mlajši gospodarji (3), ena ženska in dvoje odraslih neporočenih moških zaposleni, je delo osebno in časovno razdeljeno drugače. Tako povsod tam, kjer so zaposleni moški, ženske vsaj v jutranjem in dopoldanskem času postorijo tudi moška dela, predvsem pri živini, kar je bilo v preteklosti izrazito moško delo, in na polju. Ena izmed „pogumnejših gospodinj se, če je treba usede celo za traktor“.

Vsi zaposleni moški potem, ko se vrnejo iz službe, ob sobotah in nedeljah in v času rednega letnega dopusta — večinoma ga izrabijo ob košnji — postorijo vse tisto, česar niso mogli opraviti domači. Predvsem jih čakajo vsa dela s stroji in prevozi, pripravljanje drv ipd. Za stvarnejšo podobo delovnega dne smo odbrali opise poletne razdelitve dela v l. 1978 pri kmečki družini, polkmečkih družinah in delavski družini.³⁰

„**Toniševi**“, 3/4 zemljakar — veliki kmetje, 10 ha obdelovalne zemlje, 6-članska družina (oče, dva sinova, snaha in 2 predšolska otroka).

Dnevnik dela, 10. avgusta 1978:

Ljuba (snaha) in Peter (sin, njen mož) sta vstala ob pol sedmih. Ljuba je zanetila ogenj, nato pa odšla krmit prašiče (4) in kokoši. Peter je najprej pomolzel krave (3) s strojem in opravil živino (13). Medtem sta vstala otroka in Ljuba ju je nahranila. Po zajtrku je nesla mleko h mlekarku k Mrklinovi hiši, nato je pospravila po hiši in pristavila za kosilo. Dopoldne sta šla stari ata in sin Ivan kosit deteljo za prašiče. Nakosila sta jo za dva dni. Potem so šli vsi skupaj, razen Ljube, obračat seno. Gospodinja je medtem skuhalo kosilo. Po kosilu je pospravila, moški pa so šli grabit seno z grabljami. Grabili so celo popoldne. Domov so pripeljali s samonakladalko tri voze. Gospodinja je popoldne kidala prašičem in nakrmila krave. Ko so moški proti večeru pripeljali seno domov, so ga zmetali na skedenj. Peter je nato še pomolzel krave s strojem in odnesel mleko v hladnilnik k Mrklinovim. Po večerji so vsi, razen gospodinje, ki je potem, ko je pospravila, odšla spat obenem z otrokoma, gledali televizijo.

„**Želetovi**“, 1/2 zemljakar — srednji kmetje, oče zaposlen, 4 ha obdelovalne zemlje. Šestčlanska družina (mati, sin z ženo in tremi doraščajočimi otroki).

Dnevnik dela, 31. julija, 1978

Mama je vstala ob 5. uri, skuhalo zajtrk in poklicala brata, naj vstane, ker hodi med počitnicami na delo v tovarno Javor. Potem je šla v hlev pomolzt kravo, nato je nakrmila kravo, junca in tele spustila h kravi. Potem je nakrmila prašiče s pomijami, ki jih je pripravila že prejšnji večer. Ata je vstal okrog pol sedmih in se odpeljal z avtom v službo v Javor. Ob osmih sva vstali midve s sestro, se umili, pozajtrkovali in pospravili sobo. Potem

30. Pri opredeljevanju vsebine navedenega sestavka so mi bila v pomoč naslednja dela: Mojca Ravnik, Družinska skupnost v ljubljanskem predmestju, Magistrska naloga. Ljubljana 1977 — Anton Trstenjak, Če bi še enkrat živel, Ljubljana 1965 — Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnice, VI, 1976.

je vstala okrog 9. ure stara mati. Mama in obe s sestro pa smo šle nosit seno s prikolice pred hišo, raztresle smo jo pred hišo, ker je bila mokra od prejšnjega dne, ko jo je napol posušeno zmočil dež. Stara mama je kuhala kosilo. Pokosili smo okrog poldne. Mama je spet spustila tele h kravi, nato je nakrmila prašiče z deteljo in šla za pol ure počivat. Stara mama je pomila posodo. S sestro sva se šli igrat na vas. Skakali smo „lastiko“ z Dolores in Mojco Makarovičevo. Ob drugi uri sva šli s sestro in mamo spravljat seno. Potem je prišel iz službe brat. Začel je dež. Bili smo v hiši. Ata je prišel domov ob petih, takrat smo imeli malico. Potem je mama nakrmila živino, stara mama pa je kuhala večerjo. Po večerji je mama spustila tele, nakrmila prašiče in pomolzla kravo. Po večerji smo gledali vsi skupaj televizijo in šli spat okrog 9. ure.

„Markulinovi“, 1 zemljakar — veliki kmetje, sin in snaha sta zaposlena, 10 ha obdelovalne zemlje. Šestčlanska družina (oče in njegova sestra, sin z ženo in dvema predšolskima otrokoma).

Dnevnik dela, 31. 7. 1978:

Teta Tota je vstala ob 4,45, zakurila in pripravila zajtrk, nato je šla pripravljat krmo za prašiče (krompir in peso) in pomolzt krave s strojem, nakrmit prašiče in kokoši in potem še zamesit kruh. Ko je vstal najmlajši, ga je previla in začela nato pripravljati za kosilo. Stari oče je vstal ob 6. uri, nakrmil živino (11 glav) in predal mleko mlekarku, okoli osme ure. Nato sta šla s sinom Petrom (ki je bil na dopustu), spraviti prikolico sena s pihalnikom. Potem je šel Peter kositi s kosilnico, nato sta šla skupaj z očetom obračat seno z grabljami. Po kosilu sta šla še enkrat obrniti seno, Peter ga je obračal s traktorskimi grabljami. Nekaj sena sta pred dežjem spravila v kopice, preostalega je zmočil dež. Po tretji uri sta skupaj nakrmila živino. Nato so šli vsi skupaj, stari ata, Peter z ženo in otrokoma nakupovat obutev v Postojno. Teta je medtem pomolzla, nakrmila prašiče in pripravila večerjo. Po večerji so vsi skupaj gledali ali vsaj poslušali (kar velja za teto in snaho) večerna televizijska poročila in nato odšli spat.

„Andrijašičevi“, 1,5 ha zemlje — delavska družina. Mož (upokojeni skladiščnik) je honorarno zaposlen, žena in 1 šoloobvezni otrok.

Dnevnik dela, 31. 7. 1978

Ob 6. uri sem vstala in nakrmila konja, prašiča, zajce, kokoši in psa. Takoj sem odšla na njivo, nabrala peso in naložila ter jo skuhalo. Potem sem malo pospravila in pripravila zajcem hrano in nato odšla na Pivko po opravkih. Ko sem prišla domov, je mož že kupal mineštro, jaz pa sem naredila palačinke in potem smo kosili. Po kosilu sem pomila posodo, potem je začelo deževati. Videla sem, da gredo Toniševi grabiti in sem tekla za njimi, da bi jim pomagala, pa je začelo še huje deževati in sem bežala nazaj domov. Mož je medtem časom očistil konja in pospravil hlev. Jaz pa sem se malo ulegla, mož in sin sta igrala šah. Potem so prišli Miran, Magda in Irena in so se igrali s sinom Dejanom. Obiskat nas je prišel še sosed Peter in smo se malo pogovarjali. Tako je prišel čas za krmljenje živine. Nakrmil jo je mož, jaz pa sem šla nakositi deteljo za prašiča in za zajce. Nato sem pripravila večerjo in malico za moža, ker je šel v nočno službo. Ko smo povečerjali, smo gledali televizijo do devete ure. Potem je šel mož v službo, z Dejanom pa sva odšla spat.

Tako kot po posameznih dnevih, je kmečko delo primerno razdeljeno tudi čez vse leto. December, januar in februar so meseci počitka. Takrat gospodarji, predvsem starejši,

popravljajo orodje in skupaj z mlajšimi pripravljajo drva v gozdu, če pa je lepa zima in če ni snega, čistijo v navedenih mesecih travnike, moški kot tudi ženske. Marca meseca, če je lepa pomlad, že orjejo za krompir in oves. Ženske pa imajo delo z vrtovi. Aprila sadijo krompir, moški kot tudi ženske, seveda če je lepo vreme. Prve dni maja nato vsi skupaj okopavajo krompir, zadnje dni pa ga osipavajo. V juniju, včasih, če je lepo vreme, tudi že konec maja, začnejo kositi. Košnja je moško delo, grabijo pa tudi ženske. Kosijo nato še ves julij, in, če je suho vreme, začnejo žeti pšenico in ječmen že sredi julija, sicer pa konec julija ali prve dni avgusta. V preteklosti so žele vedno le ženske. Zdaj večinoma žanjejo s kombanom. Nato njive preorjejo in sejejo repo. Konec avgusta začno kosti otavo, po otavi pa približno sredi septembra kopljejo krompir in zadnje dni v septembru pospravljajo fižol, tako moški kot ženske. Oktobra pospravijo še drugo poljščino, kot sta pesa in korenje. Novembra pa še repo in pripravljajo steljo, tako da jo ženske in moški grabijo, včasih pa moški tudi kosijo.

Zaradi omejenega prostora smo navedli le štiri opise delavnikov in pregled poglobljenejših kmečkih del čez vse leto, ki pa prav tako pričajo, da je le malo časa za resničnejši počitek, posebej če upoštevamo, da je treba vsak dan opraviti še določeno število živine v hlevu, pa pripravljati hrano, pospravljati in čistiti po stanovanju itn. In čeprav so zaradi pomanjkanja delovne sile in časa preobremenjeni z delom, menijo kmetovalci, da je „veliko bolj zdravo, če delaš, kot če lenariš“. Posamezni so se celo spominjali, da „so otroci na večji kmetiji v vasi v obdobju po prvi vojni mladi pomrli, ker jih je mati preveč stregla“. In: „Kdor nerad dela, kdor ima roke obrnjene od sebe stran, takšen ne more kmetovati, je bolje, da si izbere kakšen drug poklic.“ Po drugi strani pa so kmetovalci „priznali“, da je med kmečkimi deli nekaj del, ki jih radi, in nekaj takšnih, ki jih neradi opravljajo. V zvezi s povedanim smo anketirali 15 vaščanov, in sicer osem nezaposlenih kmetovalcev in sedem zaposlenih.

Tako so nezaposleni kmetovalci izjavili, da delajo radi vsako kmečko delo – tako moški kot ženske, vendar so na dodatno vprašanje, „katero kmečko delo jim je najljubše“, odgovarjali posamezni: delo pri živini in v gozdu (moški, 1913), košnja s koso (moški, 1905) in pletev (ženska, 1919). „Za neprijetno delo ali celo za najhujše delo“, ki ga zatorej neradi opravljajo, so med njimi razglasili grabljenje listja (moška, 1905, 1909) in nakladanje in trosenje gnoja (moški, 1940). Med zaposlenimi mlajšimi kmetovalci so bili vsi mnenja, da radi delajo vsa kmečka dela, posebej s stroji (6, moški). Med njimi pa so tudi taki, ki so odkritosrčno pripomnili, da delo v hlevu raje prepustijo ženi (1), tudi kidanje gnoja jim ni prijetno (1), da veliko raje delajo, če delajo skupaj z očetom (1).

Medsebojni stiki graških družin

„V naši vasi ni niti prevelikih prijateljev niti sovražnikov. Včasih smo bili še bolj zložni, zdaj ima vsak svoje kmetijske stroje in lahko dela sam, pa tudi veliko bolj se vsem mudi in so vsi bolj utrujeni, posebej tam, kjer hodijo še v službo. Če je treba, tudi še drug drugemu priskočimo na pomoč in tudi ne gledamo, koliko časa kdo komu pomaga: eden drugemu naredimo, da se zglihomo.“ To je nazorna ocena stanja medsebojnih stikov med graškimi družinami, med graškimi vaščani. Podoba odnosov, kot smo jo lahko v času raziskovanja opazovali tudi sami. Sprtih družin ali pa vsaj takšnih, ki se ne bi niti pogledali med seboj – izjemi sta dve posameznici, ki potrjujeta pravilo –, nismo ugotovili. Podobno stanje je bilo tudi v preteklosti, saj sta se po izročilu edinole po prvi vojni dva vaščana nekaj časa tožarila zaradi meje v gozdu. V vasi je bilo tudi nekaj večjih

prepirov med posameznimi družinami, vendar so jih sčasoma poravnali brez tožarjenja. Nekaj pogostnejše so se v preteklosti prepirale le posamezne vaščanke zaradi otrok. V zadnjih letih, ko je tudi v Gradcu manj otrok, pa so tudi tovrstni prepiri prenehali. Prav tako smo se v času raziskovanja lahko prepričali, da vaščanke strpno prenašajo prepire svojih in vaških otrok, češ „če se sami sprejo, naj se še sami poglihajo“. Še v obdobju po drugi vojni, kot zatrjujejo starejši starši, ko so po tedanji navadi otroka veliko hitreje kot zdaj pritisnili po zadnjici, so otroku, ki se je prijal domov z besedami „ta in ta me je udaril“, še sami pritisnili eno okoli ušes in ga še mimogrede potolažili „drugi bot jih bo pa on dobil“.

Enako kot včasih se tudi zdaj igrajo ob prostem času otroci po vasi, pred „Mrklinovo štalo“ ali pa po kmečkih dvoriščih, razdeljeni v starostne skupine, šolski in predšolski največkrat ločeno. Ko se npr. šolarji igrajo lastiko, štrgon, trilo, polža itn., predšolski kopljejo po pesku in se gugljejo po gugalnicah, „vangajo na vanglcah“.

Prav tako se sosedje, če ni potrebe, ne obiskujejo med seboj. Izjemi sta le dva gospodarja, ki se v zgodnjih jutranjih urah pogovorita o tem in onem v hlevu. Sicer pa vsi hitijo po svojem delu in se le mimogrede ogovorijo, največkrat s primernim jutranjim ali čezdanskim pozdravom. Vaščani so si naposled edini v tem, da je bilo v preteklosti veliko več časa ali vsaj priložnosti za pogovarjanje. Tako so še pred leti hodile ženske po vodo na studenec zunaj vasi. Že med potjo, posebej pa tedaj, ko so čakale, da se je voda natekla, če je bilo sušno, so neutrudno klepetale. Prav tako je tekel pomenek o vsakdanjih dogodkih, ko so se v skupinah vračale od maše s Pivke.

Moški so še leta po drugi vojni veliko balinali pred Toniševo hišo in zlasti v zimskem času metali karte pri tej ali oni hiši, podobno kot jih v zadnjih letih tu in tam vržejo pri Andrijašičevemu Jožetu. Ob poletnem času pa so se še okoli 1940. l. zbirali vaški gospodarji ob nedeljskih popoldnevih pred „Mrklinovo štalo“ in se večinoma pogovorili o tekočih gospodarskih zadevah. V zadnjih letih, kar smo lahko opazili tudi v času raziskovanja, pa se velikokrat razvije pravnata debata na Marklinovem dvorišču, kamor prinašajo gospodinje pa tudi gospodarji zjutraj mleko, ko ga pride mlekar iskat. Pogovor teče največkrat o kvaliteti mleka in o odkupnih cenah, tu in tam mora mlekar slišati tudi marsikatero gorko na račun tistih, ki „sedijo po pisarnah, pa se jim o kravah in mleku niti ne sanja ne“!

Vsekakor je vsaj na začetku porodila nekaj več medsebojnih stikov med vaščani tudi televizija. Tako so npr. k Vahtarjevim, kjer so okoli 1968. l. — vsekakor prvi v vasi — kupili televizijo, hodili po 3 do 4 moški z vasi gledat televizijo, predvsem poročila in tekme. Enako tudi k Andrijaševim, kjer so jo kupili 1969. l. in se je po večerih pred televizijskim zaslonom nekaj časa „zbirala vsa vas“. Zdaj, ko imajo televizorje pri vseh, razen pri eni hiši, gledajo družine, kot je razvidno tudi iz opisov delovnega dne, večerne programe, tako odrasli predvsem poročila in tekme in nekatere filme, otroci pa predvsem risanke. V zadnjih oddajah so vsi gledali oddajo „V živo“, ki so jo potem po družinah in po vasi živahno komentirali.

Mimo navedenih nekdanjih in današnjih družabnih stikov med vaščani ugotovimo v Gradcu tudi vrsto drugih medsebojnih sodelovanj, ki se odvijajo med vaščani v času potrebe, ob delu in v povezavi z običajskim življenjem.

Tako se podobno kot po drugih agrarnih naseljih v potrebi, „v sili“, tudi Gračani zatečejo po pomoč k sosedom, ker v vasi ni nobenih sorodnih družin. Čeprav šteje naselje le osem hiš, sedem hiš je, kot navedeno, „v vasi“ tesno skupaj, pa je vseeno zanimivo, da se posamezne družine navezujejo na ene druge pa na druge sosede, kot je nazorno razvidno iz tegale:

Št. 1. Toniševi: prvi sosed je Andrijašič, k njemu se zatečejo v sili, če je treba popaziti otroka, ko je bila žena v bolnici, je prav tako prišla pomagat Andrijašičeva.

Pri delu pa si pomagajo z Želetovimi in Markulinovimi. Tako so 1977. l. pomagali pri žetvi s kombajnom in pri stiskanju sena, kjer je pomagal tudi Andrjaš. Vahtarjev enkrat letno preslika stanovanje, Toniševi pa mu v zamenjavo zorjejo in pobranajo in dajo gnoj ter prepeljejo drva.

Št. 2. Andrijašičevi: prvi sosedje so Jernejevi. Če kaj potrebujejo, npr. drobne gospodinjske potrebščine, se zateče gospodinja k Žletovim. Prav tako so posodili Žletovim konja za okopavanje, da so jim potem oni s traktorjem zorali.

Št. 3. Jernejevi: prvi sosed je Andrijašič. Za hitro pomoč, če npr. krava teli, se zatečejo k Toniševim.

L. 1977 so pomagali pri žetvi s kombajnom Tonišev in Mrkulinov in Andrjašev.

Št. 4. Želetovi: prvi soded je Marklin, k njemu se zatečejo v sili, če npr. krava teli.

L. 1977 sta pomagala stiskati seno Andrjašev in Tonišev.

Št. 5. Andrjaševi: prvi sosedje so Marklinovi, za vsako potrebo pridejo „oni les mi ke“.

L. 1977 so pomagali pri žetvi s kombajnom Marklinov in Tonišev pa Jernejev, pri stiskanju sena Tonišev in Želetov.

Št. 6. Smrdelova: prvi sosed je Marklin, ji pomagajo ob boleznih, če ji kaj zmanjka pri gospodinjstvu. Iz trgovine tudi kaj prinese Andrijašičeva.

Št. 7. Marklinovi: prva soseda sta Želetov in Andrjašev. Ker je sosed Želetov zaposlen, se zatečejo za moško pomoč k Andrjašu. L. 1977 so pomagali pri žetvi s kombajnom Tonišev, Andrjašev in Jernejev, pri stiskanju sena pa Želetov, Tonišev in Andrjašev.

Št. 8. Vahtarjevi: sosedov nimajo, ker so vsi predaleč.

Kot že povedano si pomagajo s Toniševimi tako, da mož Toniševim prepleska stanovanje v zamenjavo za oranje in brananje, za gnoj in za prevoz drv.

Iz navedenih podatkov je razvidno, da sta danes najbolj pogostni in tudi edini obliki medsebojnega delovnega sodelovanja v Gradcu stiskanje sena in žetev s kombajnom. Še okoli l. 1930, ko so še želi s srpom, so si graška dekleta pomagala žeti druga drugi. Oba večja kmeta, tj. Marklinov in Tonišev, pa sta do prve vojne hodila najemat žanjice v Brkine, največkrat na Ostrožno.

Še okoli l. 1946, ko so povsod sejali večje količine repe, so si vaščani drug drugemu pomagali ribati repo, ribale so ženske moški pa so tlačili.

„Vsa vas“, razen Jernejevih, ki povabijo sorodnike, pa tudi še zdaj sodeluje, kjer koljejo prašiča, ko ga najprej pomagajo držati, po navadi po štirje moški, po dva moška potem pomagata še mesariti. Zvečer povabijo domači vse tiste, ki so pomagali, na večerjo.

Pomoč vaščanov se tudi še danes najbolj izkaže ob smrti. „Ker je majhna vas, imajo ob smrti vsi delo“, pravijo Gračani. Tako sosedje mrliča umijejo in preoblečejo in položijo na pare, drugi izkopljejo grob, nesejo krsto iz hiše in potem zopet do groba. Umrlega namreč že od l. 1928 vozijo s konjem na Pivko. Vozi ga tako eden izmed vaščanov. Za vse pogrebce priredijo domači v gostilni na Pivki „pogrebščino“.

Naposled je ob nekaterih cerkvenih praznikih, ki jih tudi še danes praznujejo graške družine (7), tj. božič, velika noč in Miklavževo, tudi nekaj takšnih, ki jih praznuje vsa vas skupaj. Tako hodijo še zdaj na pustni torek otroci našemljeni in z nagačenim pustom po vasi. Pred leti so jih v vsaki hiši obdarovali z jajci in s krofi, v zadnjem letu pa jim največkrat dajejo denar. Otroci so si nato v kakšni hiši priredili pojedino, po pojedini pa so pusta zažgali. Prav tako so, vsaj še pred tremi leti, hodili po hišah vaški otroci na tepežni dan s šibami v rokah, govoreč „urešte se kej“. Vaščani so jim prav tako darovali pomaranče, jabolka pa tudi kakšen dinar. Že pred drugo vojno je zamrla navada, ko so predvsem gospodinje z večjih kmetij, tako Marklinova in Smrdelova, poslale za vse svete žanjicam hlebec belega kruha.

Ob navedenih oblikah medsebojne pomoči in sodelovanja, ki si jih izkazujejo posamezniki ali celo družine, naj omenimo še nekdanjo „rabuto“ ali neke vrste udarniško delo, ki ga opravijo vaščani v dobro vse vaške skupnosti, vse soseske. Tako so morali vaščani vse do l. 1950, ko so še uživali skupno gmajno, skupaj popravljati vozne poti. Po l. 1950 je začela rabuta ponehavati. V zadnjem letu pa prav tako sami popravljajo pot iz vasi do glavne ceste in splužijo sneg vsi tisti, ki se vozijo na delo.

Navedene oblike medsebojnega delovnega in drugega sodelovanja tudi še danes vsaj nekajkrat letno združujejo vse vaščane ali posamezne družine in jim tedaj prav tako kot v preteklosti dajejo občutek medsebojne povezanosti in krajevne pripadnosti.

Dodatek

Orisu medsebojnih družinskih odnosov in medsebojnih stikov v vasi Gradec dodajamo še nekaj prostih odgovorov na anketna vprašanja, ki odslikujejo enaka ali različna mnenja vaščanov o dosedanjem življenju in o zadovoljstvu s svojim poklicem, o prihodnjem smislu življenja, o mehanizaciji kmetijstva in o načinu strojnega gospodarstva in naposled odnos do religije.

Anketirali smo dvoje kmečkih (I), štiri polkmečka (II) in eno nekmečko (III) gospodinjstvo.

I.

- a) Gospodinjstvo velikega kmeta, 3/4 zemljakarja
- b) Gospodinjstvo srednjega kmeta, 1/2 zemljakarja (ne obdeluje)

II.

- c) Gospodinjstvo srednjega kmeta, 1/2 zemljakarja (dva zaposlena)
- d) Gospodinjstvo manjšega kmeta, 1/4 zemljakarja (eden zaposlen)
- e) Gospodinjstvo srednjega kmeta, 3/4 zemljakarja (eden zaposlen)
- f) Gospodinjstvo velikega kmeta, 1 zemljakarja (dva zaposlena)

III.

g) Gospodinjstvo upokojenega uslužbenca, 1,5 ha zemlje

Na postavljeno vprašanje „Kaj bi bil, če bi še enkrat živel“, kjer odgovori odlikujejo zadovoljstvo ali nezadovoljstvo z dosedanjim in tako tudi današnjim življenjem, so odrasli člani navedenih družin odgovarjali takole:

a) Gospodar, vdovec – 1905.

Bil bi prav tako kmet, ker meni, da je kmečko delo, odkar imajo stroje, bistveno olajšano. Po drugi strani vidi tudi v zaposlitvi zraven kmetovanja pomanjkljivosti, ki so predvsem v tem, da morajo zaposleni kmetje veliko več delati, če še vedno obdelujejo enake površine, in da je delavčev čas natanko odmerjen, ko je treba iz dneva v dan, poleti in pozimi, zgodaj vstajati. Če je človek samo kmet, „ni treba gledati na uro, nihče te ne bo grdo gledal, če boš vstal malo kasneje“. Odkar imajo stroje, vstajajo tudi poleti šele okoli šeste ure in posebej zato, ker ni nihče zaposlen ni tolikšne časovne stiske.

Gospodarjev sin, poročen – 1939.

Čeprav je po poklicu izučen zidar, dela raje na kmetiji in mu je kmečki poklic všeč. Poudarja pa, da je delo s stroji precej olajšano.

Gospodinja, poročena z gospodarjevim sinom – 1948.

Gospodinja ima že 12 let službe kot nekvalificirana delavka. Šla bi v službo, vendar ne more, ker ima še dvoje majhnih predšolskih otrok: „kdo bi ju pazil in predvsem kdo bi moškimi gospodinjil, če bi šla v službo.“

b) Gospodinja, neporočena – 1909.

Če bi bila še enkrat mlada, bi se želela poročiti, da bi imela moža in otroka, da bi lepo živeli in ne bi bila tako sama, kot je zdaj, ko ji je umrl pred leti še brat. (Pripovedovalka se ni poročila, ker ji je mati venomer govorila: „Franca, kdo bo pa mene stregel, če boš šla ti proč, na stara leta. Sem videla, da ni bila kontenta, sem jo imela rada in sem ostala doma. Ko sem bila stara čez 30 let, pa se nisem več zanimala za proko.“)

c) Gospodar, poročen – 1913.

Če bi bil še enkrat mlad, bi bil prav tako kmet, želel bi si edinole stroje, tako kot jih imamo zdaj.

Gospodinja, poročena, gospodarjeva žena – 1919.

Bila bi prav tako kmetica, seveda če bi imela stroje, in redila bi živino, da bi lahko delali in živeli.

Gospodarjev sin, neporočen, kvalificiran avtoelektrikar – 1957.

Živel bi prav tako kot zdaj, bil bi avtomehanik in kmet. Kupil bi si stroje in bi zraven zaposlitve kmetoval.

d) Gospodarica, vdova – 1914.

Če bi bila še enkrat mlada, bi se šla učiti za živiljo, tako kot si je želela, pa ni imela možnosti. Ko ji je l. 1956 umrl mož, bi bilo najpametneje, da bi dala zemljišče v najem, sama pa bi se zaposlila in redila enega prašiča, imela bi denar, iz najemnine bi plačevala davke.

Gospodaričin sin, poročen, nabavljavec – 1940.

Hodil bi naprej v šole, in se ne bi šel učiti. Rad bi se izučil za mehanika, pa ni dobil mesta in se je izučil za mizarja.

Gospodinja, poročena – 1940.

Če bi bila še enkrat mlada, bi se izučila za šiviljo.

e) Gospodarica, vdova – 1911.

Če bi bila še enkrat mlada, če bi še enkrat živela, bi šla v službo, da ne bi tako trpela, kot je in kot mora še zdaj, čeprav je bolehna.

Gospodaričin sin, poročen, šofer – 1950.

Če bi bili takšni pogoji, kot so danes, ne bi bil šel v službo. Pa ga je oče silil, naj gre v službo, da ne bo tako trpel kot on. Zdaj so ugodni pogoji za nakup strojev in gradbenega materiala.

Gospodinja, poročena – 1950.

Zadovoljna je s takšnim življenjem, kot ga ima. „Kaj ni lepše, če si sam svoj gospodar, v tovarni te pa vsak kontrolira in ti štemplajo karto prihoda in odhoda.“

f) Gospodar, vdovec – 1909.

bi še enkrat živel, bi bil živinozdravnik, to bi ga bolj veselilo kot kmetovanje, čeprav ima rad tudi poklic kmetovalca.

Gospodarjeva sestra, neporočena – 1911.

Želela bi se poročiti in imeti svojo družino. Tako pa je bila vojska in mati devet mesecev na postelji, kdo bi jo stregel . . .

Gospodarjev sin, poročen, šofer – 1945.

Tako kot zdaj bi bil zaposlen in kmetoval bi.

Gospodinja, poročena, uslužbenka – 1949.

Bila bi zaposlena tako kot zdaj.

g) Gospodinja, poročena – 1929.

Če bi bila še enkrat mlada, bi bila živinozdravnica.

Na podlagi navedenih odgovorov – anketirali smo 18 vaščanov (8 moških in 10 žensk) – ugotavljamo, da je 8 vaščanov (od tega 5 moških in 3 ženske) zadovoljnih s sedanjim življenjem, predvsem s sedanjim poklicem. Preostalih deset vaščanov, od tega 7 žensk in trije moški, pa bi si, če bi še enkrat živeli, izbralo drugačen poklic, čeprav med njimi nihče ni posebej poudaril, da je s sedanjim poklicem nezadovoljen. Vsekakor pa smo lahko opazili pri štirih starejših anketiranih vaščanih, ki so nekaj izraziteje poudarili nezadovoljstvo s svojim položajem, da to nezadovoljstvo poraja predvsem v zadnjih letih osamljenost in bolehnost.

Navedene vaščane smo nadalje vpraševali, „**V čem vidijo smisel življenja**“. Zanimivo je, da so bili odgovori po posameznih družinah, čeprav je bila anketa tudi tukaj prosto zastavljena, velikokrat enaki.

- a) – v družinski slogi (1905, 1939, 1948)
- b) – v zdravju (1909)
- c) – v delu (1913, 1957)
 - v otrocih (1919)
- d) – v zdravju (1914)
 - v otrocih (1940, 1940)
- e) – v miru (1911, 1940)
 - v otrocih (1950)
- f) – v družinski slogi (1909, 1945, 1949)
- g) – v delu (1929)

Tako se je očitno pokazalo, da je pri dveh družinah na prvem mestu družinska sloga. Kot smo opazili, jo eni imajo, drugi pa si jo želijo. Nadaljnje želje in misli pa so usmerjene v otroke (4), v zdravje (pri dveh starejših vaščanih), v delo (2) in končno v mir (2).

Podobno kot po drugih agrarnih naseljih so tudi v Gradcu **glede mehanizacije** starejši in mlajši vaščani enotnega mnenja, da je

– mehanizacija velika gospodarska dobrina, največkrat razbremenitev kmetov in polkmetov,

– edini način, da ob pomanjkljivi delovni sili, posebej tam, kjer so tudi zaposleni, obdelujejo ustrezne površine zemlje,

– če ne bi bilo mehanizacije, ne bi mogli v današnjem času kmetovati, to npr. najbolj občutijo mali kmetje povsod tam, kjer morajo strojne usluge venomer odsluževati ali plačevati.

Nasprotno pa vaščani niso naklonjeni nekaterim oblikam strojne skupnosti, kar utemeljujejo takole:

– Nekateri stroji, kot npr. traktor s priključki, kosilnica, samonakladalka, se v času sezone rabijo tako rekoč „vsak dan, ob vsakem primernem vremenu“. Tako ob lepem vremenu vsi hitijo spravljat seno in vsak se trudi, da posušeno čimprej zvozi domov s samonakladalko. (Zato: „tisti gospodje, ki propagirajo takšno strojno skupnost, nimajo pojma o načinu kmečkega dela, zakaj iz knjig se ne da kmetovati“.)

– Če bi imeli stroje v skupni lasti, bi pri sedanjem načinu obdelovanja in lastništva zemlje enkrat vsi delali, drugič pa vsi počivali.

– Kmet je zelo odvisen od vremena, in v tem je tudi največji problem, kako razporediti stroje, ki so v skupni lasti.

– Ljudje so različnih značajev (eni bi radi hitreje naredili, drugi počasneje), vsi bi pa težko čakali, kdaj pridejo na vrsto.

– Prav tako so nekateri varčni in natančni in tudi pri strojih gledajo, da je vse v redu, drugi pa so spet malomarni, tudi do strojev, kdo bi bil potem kriv za okvare, za prezgodnje uničenje strojev.

– Ker so vsi mlajši, ki znajo ravnati s stroji, dopoldne zaposleni, bi jih potem popoldne vsi potrebovali.

Ob navedenih, za ustanavljanje strojne skupnosti v Gradcu nedvomno negativnih mnenjih, so pripomnili vaščani, da je vsekakor nekaj strojev, npr. kombajn, ki jih vsekakor kaže imeti v skupni lasti. Iz enakih razlogov imajo v vasi v skupni lasti krožno brano (3) in trosilec za gnoj dva vaščana.

V vasi Gradec, kjer so vsi otroci krščeni, nedeljske in praznične maše pa redno obiskuje, kolikor smo mogli ugotoviti, le troje do četvero vaščanov (v dvoje družinah), pri eni družini pa tudi doraščajoči otroci, je zanimivo, kaj vaščani mislijo o pomenu religije, kar razberemo iz obširnejših odgovorov na postavljeno vprašanje: „Komu je potrebna vera: otrokom, mladini ali starim ljudem.“

– Vera je potrebna vsem, posebej mladini, da bolj pošteno živi. (Vpliv duhovščine v preteklosti je bil prevelik. Ljudje so poslušali vse, kar je rekel duhovnik, in to je veljajo za sveto. V resnici ni bilo tako. Kdo je kriv, da so ženske imele toliko otrok – vera, poslušnost. Kako se danes vera prilagaja času, še tako peša.)

– Vera je najbolj potrebna otrokom in mladini. Mladini zato, da se boljše razvija, kar zna mlad zna potem tudi star.

– Vera ni potrebna oz. v cerkev ni potrebno hoditi, lahko veruješ, ne da bi hodil v cerkev. (Sem včasih veliko hodila v cerkev, zdaj pa mislim, da je izguba časa in prenašanje pošt, ko se gre od maše domov, se klepeta. Otrokom sem pa dala vse zakramente, da me ne bodo preklinjali, ko bodo odrasli, sem jim govorila.) Po mnenju iste kmetovalke se duhovniki tudi včasih niso tako zelo vtikali v ljudi: res je le, da so malo bolj strašili ljudi, ker so imeli bolj proste roke, ker jih je tudi vlada podpirala.

– Vera je potrebna vsem, ne učijo nič slabega. (Zdaj gredo tudi duhovniki za svetom. Če ne bi bil župnik z ljudmi, jih ne bi šlo toliko na romanje.)

– Vera se še malo drži od starine, kar smo poverbali, zdaj se nič več ne moli, gre vse h kraju. Škodi pa nikomur ne, ker nič slabega ne uči. Mladim predajamo naprej, kar so nas naučili, vendar v manjši meri kot včasih. (Vpliv duhovščine je bil včasih prevelik, zato je veliko ljudi odpadlo, posebej med vojsko, če se vera ne bi posodobila, je ne bi bilo več. Je tudi od župnika precej odvisno. Naš je „takšen človek“ – če bi imeli takšne včasih, bi bilo trikrat več vernikov. Včasih so nas celo pri verouku topli, sedanji pa zna ravnati z otroki.)

– Vera je najbolj potrebna mladim, ker je to edina ovira, ki preprečuje delati slabo – če se ne boji Boga, se nima koga bati. (Včasih se duhovniki niso družili z verniki, so nas nekam zviška gledali – naš župnik pa se pogovarja in posvetuje z nami.)

– Na vero ne dam nič, da nekaj verjameš, pa je dobro. (Mož jih ima na piči že od vojske, ko je videl, kako so delali.)

Navedeni, o potrebnosti vere večinoma pritrdilni odgovori, bi nas lahko zavedli k napačni predstavi, da sodi večina graških družin oziroma odraslih Gračanov k aktivnim vernikom. Že navedeni podatek, da redno obiskuje nedeljske in praznične maše le petero vaščanov, pa kaže, če izvzamemo šolske otroke, ki večinoma (razen enega) še hodijo k maši, kar 78,3 % versko nezainteresiranost odraslih Gračanov.

V sestavku, kjer podajam oris medsebojnih odnosov v družinah in medsebojnih stikov posameznih družin v vasi Gradec, so se pokazale nekatere enake in za vse družine

značilne poteze, na drugi strani pa smo ugotovili nekatere specifične in samo posameznim družinam ali posameznikom lastne poteze. V sestavku, ki temelji na monografskih podatkih o posameznih družinah in na opazovanju medsebojnih odnosov, smo zato posplošili enake in vsem družinam lastne poteze tam, kjer so se podatki ponavljali, deloma pa smo izpostavili nekatere poteze, ki so značilne za posamezne družine oziroma njim pripadajoče posameznike.

Za pričujoči poizkus podajanja gradiva sem se odločila v prepričanju, da:

- sodi gradivo o posameznih družinah, ki je (in mora biti) podlaga podobnim sestavkom, v muzejsko kartoteko in da zlasti nekatera opazovanja ali zaupnejši podatki ne sodijo v javnost,³¹
- po drugi strani pa so razprave, ki posplošeno očrtujejo poglobitveni stil celotnega ali določenega dela življenja, nedvomno za stroko uporabnejše.

31. Primerjaj ugotovitve v referatu: Marija Makarovič, Način in pomen zbiranja zaupnejših etnoloških podatkov. Kako jih hraniti in kako jih izpostavljati. Gorizia 1978 (simpozij v okviru VIII. mednarodnega folkl. tekmovanja).

Summary

FAMILY LIFE AT GRADEC NEAR PIVKA IN THE KARST (An outline of mutual relations)

The author presents in this study a clear survey of mutual relations in families and their relations with other families in the village Gradec near Pivka na Krasu (Pivka in the Karst). Owing to the limited space the author abandoned the original intention to deal each family separately, although the investigation was planned in such a way. Therefore she generalized the monographic data on various families whenever she could do this without essentially mutilating the real image of mutual relations in the framework of a family and their relations with other families.

Wishing to present a real, existing image of mutual relations at Gradec, the author limits her endeavours, on the one side, on showing this respect of life during the year of her research (1978), and on the other, she reaches in the pre-War and older periods whenever such comparisons were useful in order to present more clearly changes in the way of life of villagers.

The answers of the majority of grown-up members of individual families and in situ prepared questionnaire, which are given in the supplement, are meant to present the thinking and opinions of individuals on various questions (e.g. about the meaning of life, mechanization and communal mechanizational services, about religion etc.), which were constantly repeated in mutual discussions during the time of investigation.

Gradec, which lies in a spot sheltered from the wind in the wavy area of the central Pivka in the Karst, is a small village, characteristic of the present conditions. During the year when the investigation was performed there were eight families at Gradec, out of which two families were peasants, out of other four peasant families one or two family members were employed, and two families were workers' families.

The above-mentioned families (two small or nucleous families and four small, enlarged families) represent today basic socio-economic units, in the framework of which was formed and externally expressed characteristic way of life, typical of Gradec. This is a way of life which also shows in mutual relations a number of general and equal characteristics, on the one hand, and a number of features typical of individual families, on the other.

The present paper presents a description of mutual relations within the families and also relations among various families in the village; it has been shown that all families have some common, equal, characteristic features, and some individual, specific features of families and individuals, have also been delineated.

The paper is based on monographic data about individual families and on the observations of mutual relations, and therefore generalizations have been made whenever data coincided, some features, which are characteristic of various families or their individuals, have been partly over-exposed.

The present attempt of conveying the above-mentioned material has been chosen on the basis of the author's persuasion that

- the sources about various families, which are (and should be) the basis of similar presentations, should be kept on records in the museum, and that some observations or confident data should not be made publicly known;*
- the investigations, which draw the outline of the style of total or partial way of life, are undoubtedly more useful for our science.*